

"Begrip" Wüstelaan 80 Santpoort tel.023-378134

CHRISTENDOM ~ ISLAM

Nr. 1

Prijs f.1.00 abt. f .10.00

.Giro 815474

Gedachtenwisseling over dialoog tussen Islam en Christendom .

Ten geleide

Medio september van het vorig jaar werd binnen het Projekt Spaarnberg, waar verschillende zelfstandige instellingen, werkzaam op maatschappelijke, educatieve en culturele terreinen proberen een grotere samenwerking te bereiken, een bescheiden begin gemaakt met de opzet van het bureau "BEGRIP".

Deze nieuwe poot binnen het Projekt Spaarnberg stelt zich ten doel informatie te geven betreffende de Islam aan scholen die geïnteresseerd zijn in de wereld van de Islam en aan basisgroepen die als gelovige christenen en moslims elkander willen ontmoeten.

In aanvang zal deze informatie inhouden het doorspelen van ervaringen inzake de dialoog Islam-Christendom sinds de tweede wereldoorlog van de Wereldraad van Kerken en van het Instituut voor Arabische Studie in Rome. Met laatstgenoemd instituut bestaat een nauwe samenwerking, doordat zij ons haar documentatiemateriaal ter vertaling beschikbaar heeft gesteld.

Dit eerste nummer bevat de christelijke visie op de dialoog Islam-Christendom en de reactie van de Islam. Het kwam tot stand in overleg met de Remonstrantse Gemeente van Rotterdam, binnen welke gemeente het initiatief tot de ontmoeting Islam-Christendom sinds vorig jaar reeds enige gestalte heeft gekregen. Het volgende nummer zal de visie weergeven van een vooraanstaand Islamitisch geleerde, professor Mohammed Talbi. We hopen dat de dialoog, op hoe eenvoudig niveau ook, zal leiden tot de belangstelling voor de ander in zijn geloofsovertuiging en ons zelf wakker zal houden om voortdurend onze eigen geloofsschat uit te diepen.

P. Backx.

Gedachtenwisseling over dialoog tussen Islam en Christendom.

Inleiding:

Op 27 en 28 januari 1968 (eind van de week voor de Eenheid) ontving de federatie van de Selly Oak Colleges een groep studenten, gespecialiseerd in problemen betreffende de Muzelmannen. Als voorlopige dagorde werd aangenomen te spreken over voorafgaande kwesties verband houdend met het dialoog tussen de-godsdiensten in het algemeen. Deze kwesties waren overgenomen van de Oecumenische Raad van Kerken.

Het eerste deel van deze bijeenkomst was gewijd aan "vragen" die wij ons als christen moeten stellen.

N.1 welke zijn de problemen en de mogelijkheden die ons geboden worden door de verscheidenheid van godsdiensten en hun onderling getuigen. Deze laatste visie was ontwikkeld door een oecumenische groep, profiterend van hun praktijk en studie m.b.t. de Islam. Zij stonden daarbij volledig open

voor de waardevolle op- en aanmerkingen van de aanwezige waarnemers uit de wereld van de Islam.

Aan het tweede gedeelte namen de muzelmannen volledig en actief deel. Onderwerp: "welke theologische principes hebben in de dialoog tussen Islam en Christendom bewijskracht en waarde voor beide partijen"? En op welke terreinen kunnen wij een dergelijk gefundeerd dialoog aangaan?

Heel de bijeenkomst was gekenmerkt door een opmerkelijke eensgezindheid. Dit gold ook voor dit tweede gedeelte. Zowel christenen als muzelmannen voelden zich volkomen op hun gemak in een sfeer van grote oprechtheid over en weer.

Het verslag dat hieronder volgt geeft een duidelijk bewijs van deze geestelijke eensgezindheid.

Het is misschien nodig om eerst uit te leggen hoe het mogelijk was dat christenen van verscheidene huize en muzelmannen tot zo'n eenstemmigheid konden komen zonder in illusies te vervallen. Het gevaar kon bestaan dat zij geen objectieve vertegenwoordigers waren. Wij waren immers allemaal volop geïnteresseerd bij onderlinge contact tussen christenen en muzelmannen en daarom helemaal erbij betrokken, zowel door onze studie als ook door ons sociaal werk.

Maar onze belangstelling voor hun tradities had ons toch ook leren ontdekken; wat hebben wij gemeen en wat zijn de verschilpunten?

Wij waren dan ook aanvankelijk helemaal niet zo optimistisch over de afloop van deze bijeenkomst en we hadden zoveel eensgezindheid zeker niet verwacht. Het was dan ook een grote troost m.b.t. minder gunstige ervaringen in het verleden en het heeft ons veel moed gegeven voor de toekomst. Wij hebben God gedankt, overtuigd als wij waren dat wij elkaar in zijn tegenwoordigheid hebben ontmoet.

John D. Taylor. Lector in Islamologie.

1e Deel

De christelijke visie op het dialoog

Gebod in stilte - Korte meditatie over Rom 11, 11-36 over Gods heilsplan voor heel het menselijk geslacht.

Eerste punt van discussie: afbakening van de grenzen van het dialoog. Want het is niet alleen een ontmoeting van mens tot mens van een zelfde menselijk ras met hun sociale noden, maar het is ook een ontmoeting tussen verschillende gelovigen ieder met zijn eigen verantwoordelijkheid, want beiden zoeken te gehoorzamen aan God. Men erkent de uitzonderlijkheid van het feit dat mensen buiten hun eigen gemeenschap treden om zich te wijden aan gemeenschappelijke activiteiten: werken, studeren en bidden.

Spontane uitwisseling is zeer wenselijk, maar nog zo zeldzaam, dat men wel eerst een program moet opstellen van weloverwogen pogingen om een gunstig klimaat te scheppen voor een dialoog tussen Islam en Christendom.

De geest van de dialoog:

De dialoog is niet bedoeld om, door sentimentaliteit geleid, te komen tot een gemakkelijk akkoord. Integendeel, het kan leiden tot een streng en eerlijk onderzoek van de verschilpunten, om zo alle valse schijn de pas af te snijden.

De dialoog is wel geen koel objectieve analyse van de godsdienstige traditie van de ander, maar dat neemt toch niet weg dat er wel degelijk plaats is voor wetenschappelijke uiteenzettingen.

Waar het in wezen op aankomt is dit: spijt tonen over gemaakte fouten m.b.t. de vooroordelen van vroeger en nu; zich tot zijn evenmens wenden in een geest van liefde en zich tot God wenden, die ons het eerst Zijn liefde getoond heeft.

De motieven van het dialoog:

Het scheen ons nuttig het volgende te onderstrepen: deze dialoog is door geen der partijen bedoeld om te tonen dat wij ons willen gewáárdigen om aandacht aan de ander te besteden of als een verkapte techniek van proselytisme.

De vruchten van het dialoog:

Het is onze taak ons er goed rekenschap van te geven dat zowel voor de muzelmannen als voor de christenen God van het allerhoogste belang is en dat wij van Hem totaal afhankelijk zijn. Wij streven dan ook niet alleen naar verzoening onder elkaar, maar ook naar verzoening met God, zowel voor ons zelf als voor alle andere mensen.

In de loop der tijden heeft God zich talloze malen geopenbaard, niet alleen als vergeving maar ook als een oordeel. Die verschillende aspecten van goddelijk vergeven hangen innig samen, m.a.w. naar mate wij beantwoorden aan Gods bedoelingen met ons, leren wij op onze beurt elkaar te aanvaarden en tot eerlijke gedachtewisseling te komen.

Sommigen vonden steun in de ideëen van de joodse filosoof Martin Buber. Anderen werden geïnspireerd door de eerlijke vragen, die hun muzelmanse vrienden stelden over het christendom, waardoor ook weer hun belangstelling voor de Islam toenam. !

Aanvankelijk waren de christenen nogal uit op missionair getuigenis en de muzelmannen op apologetische betogen. Maar men achtte het toch van groter belang dat het (o.a. voor de christenen) een verrijking zou kunnen zijn in de leer te gaan bij de muzelmannen. Wij zijn er van overtuigd dat we elkáár nodig hebben. Allen waren het er over eens dat zo'n dialoog aan christenen eisen stelt die zij niet uit de weg kunnen gaan, n.l. zeer ernstig rekening houden met wat zijn muzelmanse evennaaste boven alles heilig is: de totale overgave aan God (wat tussen haakjes de vertaling is van het 'voord "Islam").

Slotwens van het dialoog:

Allen zonder uitzondering mogen bij elkaar een eerlijke missionaire bezorgdheid veronderstellen:

De muzelman (ondanks de diep gewortelde voldoening in zijn geloof) in zijn gemeenschap toch een zekere bloedarmoede vaststellen vanwege het feit dat er nog zo'n groot aantal christenen en hindoes buiten staat. De christen kan leren hoezeer het christendom nog onvoltooid is en hoe Israël en andere volken bij hen nog geen antwoord vinden.

Zo treden wij meer en meer in dialoog door onze evennaaste te eerbiedigen en lief te hebben, niet alleen om wat hij is, maar om wat hij kan worden als hij Gods roepstem volgt. Zoals men nog onmogelijk kan voorzien hoe de christenen onderling één zullen worden, zo kan men ook niet voorspellen wanneer en hoe christenen en muzelmannen tot een grotere eenheid zullen komen. Maar wat in alle geval wél mogelijk is: elkaar te ontmoeten in de hoop, ja zelfs in de verwachting, dat God het tot zo'n schone voleinding zal leiden. De uiteindelijke eenwording verwachten wij van God in het vooruitzicht van de eindvoltooiing, die reeds van nu af aan kan worden voorbereid.

Onze rol in het goddelijk heilsplan.

De heilsleer vindt zijn plaats in dat toekomstperspectief waar alle geslachten geoordeeld worden. Bij een terugblik in de geschiedenis zien wij in de verscheidene godsdienstoverleveringen echter mensen, die bevrijd werden van de dodelijke gevolgen van de zonde en van hun ongehoorzaamheid. En die godsdienst- en cultuuroverleveringen moet men ernstig nemen en zeer kritisch, maar ook dankbaar aanvaarden. Zelfs nu al kunnen wij iets ervaren van een verlossing en van een groei in volmaaktheid, die ons geloof en ons doen en laten vrij maken voor een totale dienstbaarheid aan de wereld, waarin wij geroepen zijn te gehoorzamen aan God.

Het optimisme m.b.t. de laatste dag en een realisme dat rekening houdt met de invloed van het kwaad behoeven toch niet te leiden tot een pessimistische kijk op de wereld van vandaag. Integendeel, de gespannen verwachting voor de toekomst moet een bron zijn van daadkracht en niet van een houding van fatalisme. -

De plaats van de "godsdiensten":

Als men zoekt naar de plaats die de godsdiensten innemen in Gods heilsplan, wilden wij tot elke prijs twee uitersten vermijden:

-Een relativisme dat slechts "de kleinste gemene deler" zoekt en een verfoeilijke methode om godsdiensten zo te klasseren dat bepaalde geestelijke of ideologische systemen op de voorhand worden uitgesloten.

Men moet vanzelfsprekend eerbied tonen voor de afzonderlijke personen, die tot een andere godsdienstige traditie behoren. Maar dan moet men ook eerbied hebben voor die godsdienstige traditie zelf, als iets dat die afzonderlijke personen zeer ter harte gaat. Elke godsdienst is ten dele de menselijke uitdrukking van een grote bezorgdheid voor de uiteindelijke zin van het leven en moet dan ook beoordeeld worden door God. En dat geldt voor alle godsdiensten. Als men "godsdienst" beschouwt als een geestelijke leerschool van Godswege enerzijds, en als antwoord van de mens anderzijds, dan moet men wél onderscheid weten te maken, maar geen scheidingen maken.

Mag men een waarde-oordeel vellen over een andere godsdienst-traditie?

Als men als christen de Islam probeert te begrijpen en te waarderen, dan willen we vermijden om een waarde-oordeel te vellen. Men heeft voor ogen hoe Christus geleefd heeft en gestorven is voor alle mensen, maar men gelooft eveneens in zijn werkzaamheid als de verrezen Heer, en bij Zijn Vader en bij zijn wederkomst. Als men let op de beste elementen die in alle godsdiensttradities (en dus ook in de Islam) aanwezig zijn, dan moet men tot zijn vreugde constateren dat de Islam de muzelmannen werkelijk tot God brengt, dat God aan hen tegenwoordig is, tot een graad van intensiteit die wij niet

bereikt hebben. Daar kan men een eschatologische aanduiding in zien van wat God bereid heeft voor alle "godsdiensten" en culturen. Intussen dient men de Islam te beschouwen als ná-christelijk vanuit historisch standpunt maar (naar onze mening) als vóór-christelijk vanuit theologisch standpunt, als deel van de providentiële nabuur-betrekkingen tussen muzelmannen en christenen.

Leven in dialoog met mensen van een andere godsdienst-traditie.

Niemand kan beweren dag of uur te kennen waarop onze eenheid voltooid zal zijn in God. Maar wij zijn wel van mening dat onze betrekkingen van mens tot mens vandaag meer dan ooit moeten worden gekenmerkt door een mentaliteit van samenspraak die naar verzoening streeft.

Men stelt voor om de ontmoetingskansen bewust te vermenigvuldigen, als ook de gelegenheden om elkaar te leren kennen en samen te werken, En wel op alle niveaus: intellectueel, praktisch en godsdienstig.

Verder wordt er gezocht naar uitdrukkingmogelijkheden voor het hedendaags verlangen naar eenheid en voor ons gevoel van berouw over de verdeeldheid. Wetenschappelijke analyses en gemeenschappelijke projecten zijn hier niet toereikend. Christenen en Muzelmannen voelen zich n.l. geroepen om aan hun verantwoordelijkheid voor elkaar en voor God uitdrukking te geven in een gemeenschappelijk gebed of liturgische viering.

De mogelijkheid tot gezamenlijk gebed of liturgische viering

Voor wie tot zo'n diepgaande dialoog geraken, kan de gelegenheid zich voordoen voor b.v. een gezamenlijk smeekgebed of zelfs voor een goed voorbereide liturgische viering om b.v. het geloof in God of de aanbidding van God te accentueren. Natuurlijk moet men wel zorgen niemand te kwetsen, af te stoten of op een dwaalspoor te brengen. Dat zou het geval kunnen zijn bij christenen of muzelmannen die niet zo intens deze dialoog hebben beleefd. Maar afgezien daarvan, zal men er op moeten rekenen verdachtmaking te ontmoeten of tegenwerking. Als men evenwel trouw wil blijven beantwoorden aan de eisen die zulke gedachteswisselingen en wederzijdse getuigenissen nu eenmaal stellen, dan zal men dat hebben te aanvaarden.

Het gaat natuurlijk niet over een soort gemeenschappelijke viering die slechts zou leiden tot een kunstmatige eenheid of tot syncretisme. Dat zou betreurenswaardig zijn. Maar als men daarentegen het privé- en familie karakter respecteert van zowel het muzelmanse gebed als ook van de Eucharistieviering van de christenen, dan bestaat er toch een mogelijkheid dat de eerbiedige deelnemer en toeschouwer daarvoor meer en meer openstaat.

Een hele goede manier voor christenen om zich tegenover een muzelmanse minderheid toegankelijk en behulpzaam te tonen zou b.v. zijn om aangepaste kerkgebouwen of andere geschikte lokalen beschikbaar te stellen voor gebed, onderricht of feestviering van de muzelmannen.

Wat vereist de deelname aan een gemeenschappelijke viering?

Het spreekt vanzelf dat men de verschilpunten op theologisch terrein tussen het gebed van de Islam en dat van het Christendom niet moet verdoezelen of verkleinen. Maar het zou ook een onnodig obstakel vormen als men b.v. de formule "in Jezus' naam" zodanig geweld aan zou doen, dat men Christus zou gaan plaatsen tussen God en de mens. Christenen kunnen immers heel goed staande houden dat de directe ontmoeting met God in het gebed plaats heeft binnen de ontmoeting met Christus. Als men zulke gemeenschappelijke vieringen zorgvuldig voorbereidt (hetzij gebedsoefening, hetzij liturgische viering) en als dat alles in grote openhartigheid zou plaats hebben, dan zou men ondervinden dat het niet zozeer afhangt van de graad van deelname dat beiden totaal afhankelijk blijken van God.

Zo hebben wij dan een nieuwe dimensie ontdekt in onze betrekkingen. Laten wij daarom onze geest open houden voor God, opdat Hij ons kan leiden en in de goede koers kan zetten. Wij kunnen rekenen op zijn genade en op de wonderbare verzoeningskracht die van Hem uitgaat. Wij erkennen dat Gods aanwezigheid ons voorgaat in ons pastoraal werken. Wij bieden ons aan als Gods medewerkers. Hij alleen is het doel van ons oecumenisch samenwerken, van onze dienstbaarheid aan de medemens en van ons gebed.

De gedachteswisseling wordt besloten met een meditatie: Exodus 3, 13-15, Handelingen 10, 34-35 17, 22-28; Koran 2, 254-257.

2 deel:

Een gemeenschappelijke basis voor de dialoog tussen Islam en Christendom.

Bij dit 2e deel volledige deelname van de muzelmannen over netelige kwesties zoals bekering en heil. Men heeft ze beschouwd als eervolle maar mysterieuze initiatieven van God tegenover het mensdom. Vele aspecten gingen de reikwijdte van de traditionele of persoonlijke theologie te boven, naar vaak heeft men onbeschroomd een beroep kunnen doen op de persoonlijke ervaring van Gods antwoord in ieders eigen godsdiensttraditie.

De muzelmanse deelnemers hebben een studie gemaakt van een korte uiteenzetting van de gezichtspunten, die de christenen de vorige dag hadden geformuleerd. Men achtte het noodzakelijk tot een zekere mate van wederzijds begrip te komen m.b.t. de volgende punten: betrekking tussen dialoog en bekering, heilsleer en de middelen om tot een dialoog daarover te komen.

Gemeenschappelijk terrein voor het dialoog en de daarbij optredende spanningen.

Een muzelman wees erop dat de dialoog wel een bijzonder karakter krijgt door het feit dat in de Koran de erkenning wordt gevonden van het geloof in God bij de christenen en van hun verwachting van een hiernamaals. Daarom moet men zich minder vastleggen op verschillende etiketten zoals "muzelman" of "christen", maar ons veeleer gevoelig tonen voor onze trouw aan een enige God. De benamingen die wij dragen zijn in wezen van geen belang vergeleken bij onze betrekkingen tot God en onder elkaar.

Als men het over God eens is, dan kan ons dat helpen om het eens te worden met de mensen. En omdat God alle onenigheid vreemd is, moet men ook alles vermijden, wat daartoe kan leiden. Onze verschilpunten zijn vaak het resultaat van onze persoonlijke uitleg. Men moet ze proberen te zien in het licht van de gemeenschappelijke beginselen en dat licht mag niet gedoofd worden.

Men kan nu wel willen dat er géén verschilpunten meer zouden zijn, maar daar komen wij niet verder mee, evenmin zijn wij er mee gebaat met luchthartig over die verschillen heen te stappen. Maar van de andere kant moet men er óók niet steeds maar weer opnieuw op terugkomen, zoals men voorheen vaak heeft gedaan. De ondervinding leert dat dit een zeer slecht uitgangspunt is.

Een zekere gereserveerdheid zal wel een rol spelen in onze pogingen elkaar te begrijpen, zelfs een zekere gespannenheid, maar die spanning kan opbouwend werken. Het is vooral een wederzijdse openhartigheid die gewenst is. Men kan niet de pretentie hebben het standpunt van de ander te verwoorden in zijn plaats. Maar men moet er ook niet op rekenen dat de ander iets zal verzwijgen of verbloemen wat hij zelf als waardevol beschouwt in het dialoog.

De bekering als menselijke doelstelling in de dialoog

Zowel de aanwezige muzelmannen als de christenen hebben met droefheid geconstateerd dat men het begrip bekering vaak heeft misvormd. Men heeft er n.l. een menselijke techniek van zieltjeswinnen van gemaakt. Over en weer werd beklemtoond dat bij een bekering de mens zich keert tot God, Die zich het eerst gekeerd heeft tot de mens. Er is dus in een dialoog geen plaats voor een wil die zich oplegt, voor duivels egoïsme of voor het verlangen om toch maar te slagen en zijn standpunt te verkopen ten koste van de anderen.

Wel is men er zich van bewust dat de mens in een dialoog wordt gebruikt als instrument om elkaanders persoonlijke Godservaringen over te brengen en te delen. Men is het er over eens, dat dit een bron van vreugde en diepe voldoening kan zijn. Maar men moet er zich niet op gaan beroemen. Men houde het woord van St. Paulus voor ogen: prediking is geen zelf projectie en het antwoord van de

toehoorder geeft alleen maar reden om God dankbaar te zijn. Men moet altijd de vrijheid van de ander eerbiedigen, en blijven erkennen dat God altijd de grootste eer toekomt. De Koran biedt een stevige basis voor dat wederzijds respect (3, 63-5,47) en ook voor het feit dat men elkander moet dienen, ieder op zijn manier (5,63-68).

De Koran beklemtoont vooral dat God het initiatief heeft om te openbaren en te bekeren.(28, 56-36, 16- 42,15).

De bekering als mogelijk resultaat van de dialoog.

Het waren juist de muzelmannen die ronduit verklaarden dat men de mogelijkheid van een bekering tijdens zo'n dialoog moet incalculeren. Men moet dat aanvaarden als een daad van God. Het is God die de mensen leidt en hen uitnodigt. Hij dwingt ze niet om het aan te nemen, maar maakt het aanvaarden wel mogelijk.

Niet ten onrechte moet men openlijk toegeven dat christenen en muzelmannen (die beiden een hoogstaande missionaire traditie hebben) elkanders geestelijk welzijn vurig zouden moeten verlangen en de langdurige scheiding pijnlijk zouden moeten voelen. Daarom moeten christenen en muzelmannen niet alleen maar samen zijn, maar er voor elkaar zijn, voor elkaar leven, elkanders vreugde en leed delen. Iets in ons moet er voor blijven waken dat wij objectief blijven in onze bestudering van de traditie van de ander, maar tevens in ons de neiging voelen tot een meer subjectieve waardering en reactie. Dat brengt een risico mee, maar dat zal men dienen te aanvaarden in dit stadium van de dialoog. Elk oprecht gevoel van berouw, elk zich werkelijk openstellen om te leren, elk bewijs van broederlijke naastenliefde geeft ons een heilzame onrust en maakt ons los uit onze "status quo" om ons opnieuw naar God te kunnen keren.

De christenen in deze dialoog zeggen het te betreuren dat sommigen van hun broeders de dialoog en de verkondiging van het Woord beschouwen als tegenstrijdige methodes. Immers noch de een noch de ander zijn puur menselijke methodes en zij sluiten elkaar niet uit. Het zijn allebei situaties waarin God tot de mens kan spreken en de mens kan antwoorden. De verkondiging van het Woord moet geschieden in de geest van een dialoog en de dialoog kan op zijn beurt ruimte scheppen voor de verkondiging.

De muzelmannen betreurden op hun beurt dat sommigen van hun geloofsbroeders erfelijk bevooroordeeld waren, waardoor zij een zekere vijandigheid tonen en een onbewuste voorkeur om "punten te scoren" in hun discussie met de niet-muzelmannen. Voor muzelmannen met veel fijngevoeligheid en voor wie hun godsdienst niet alleen maar een kwestie is van geboorte maar van overtuiging, bestaat er in feite wèl een mogelijkheid om dialoog en verkondiging te doen samengaan. Maar dan moet men beide wel opvatten in een geest van wederzijds respect en openheid tegenover God.

Het heil.

Men heeft geprobeerd om het heil niet alleen te zien in het licht van onze eigen godsdiensttraditie, zoals wij die zélf dankbaar ervaren, maar ook in het licht van wat die ervaring ons heeft geleerd m.b.t. Gods heilsplan voor àlle mensen. Men stuitte ook nog op de paradox dat wij alleen maar de ene heilsweg voor ons zelf kennen, maar dat wij ons geen oordeel kunnen aanmatigen over hoe God over anderen oordeelt.

Wij zijn er van overtuigd dat God nù zijn heil aanbiedt, op dit punt van de geschiedenis, om het aan het einde der tijden te voltooien.

Een van de muzelmannen heeft het heil gedefinieerd met behulp van een "wetenschappelijke" analogie n.l.: de verwezenlijking een zodanige situatie, waarin de mens een maximale capaciteit zonder belemmering van wrijvingsfactoren, die alleen maar energie zouden verspillen. Het vermijden van die wrijving kwam voor hem hier op neer: de overwinning van menselijke zwakheden, gewoontes en gedragspatronen, die een obstakel vormen voor het gehoorzamen aan God.

De muzelmannen hebben het kernachtige woord "reddingswerk" gebruikt om de ernst te schetsen van de situatie waarin de mensen zich hebben laten leiden door hun zelfgenoegzaamheid en hun materialistische mentaliteit. Men zou de honger, de afgunst en de ellende met succes kunnen bestrijden, als de mensen hun kracht zouden zoeken in de verlossende almacht van God. Slechts-door Gods kracht is de wereld te redden.

Het geloof en de werken:

De Katholieken en de Protestanten bevestigen nogmaals de onderlinge afhankelijkheid van het geloof als gave Gods enerzijds en van de werken als menselijk antwoord anderzijds. Zij herinnerden er aan dat Jezus, sprekend over het laatste oordeel (Mt.25), heeft geleerd dat de mensen zullen geoordeeld worden naar een geloof dat zijn uitdrukking vond in hun leven.

Ook de Koran noemt voortdurend geloof en werken in een adem. In de Hadith's wordt uitdrukkelijk beklemtoond dat de menselijke werken uit zich zelf geen verlossing brengen, maar dat ons handelen door een oprechte intentie gemotiveerd moet worden (niyya). Zo moeten dus èn christen én muzelman beiden hun heil bewerken, maar dat heil wordt hun slechts verzekerd door Gods barmhartigheid en liefde en, met zijn hulp, beantwoorden. Maar men mag nooit de verdienste opeisen van hetgeen God ons doet inzien en verwerklijken.

De heilservaring is grotendeels de ervaring van een geschenk. Men weet zich tegelijkertijd verrijkt en schuldenaar. Want door onze geboorte delen wij in een historische erfenis, waarin God werkzaam was om de profeten te inspireren en zijn wezen en wil te openbaren. Sommige christenen beschouwen hun doopsel als kind (nog niet in staat tot een bewust en persoonlijk antwoord) als een aanduiding dat het heil altijd in de wereld aanwezig is en, heel in het bijzonder, in de Kerk, zelfs afgezien van ons antwoord. Zelfs op rijpere leeftijd (wèl bewust van de noodzakelijkheid van ons antwoord en van de onvolmaaktheid van onze gehoorzaamheid) kan men toch de zekerheid hebben dat wij gered worden ondanks ons zelf.

Zijn heil bewerken - Zijn heil beproeven.

Men was het er over eens dat men nooit zijn heil kon "bewerken" in de zin van "verdienen". Maar het veronderstelt wèl een eerlijk en daadwerkelijk antwoord in gehoorzaamheid aan God. Men kan van God beloning of straf verwachten. Omdat God in wezen redelijk en rechtvaardig is, kunnen wij in zekere mate zijn roepstem begrijpen.

Waar is de dialoogmentaliteit van toepassing?

Theologische discussies, zoals hier gevoerd, hebben overal een plaats en een functie. Zij kunnen zeer verrijkend zijn. Men wordt gedwongen begrip op te brengen voor de ander en men ervaart het recht door de ander begrepen te worden. Dialogéren gaat heel goed samen met ieders godsdienst-traditie. Men kan er zich volkomen eerlijk aan over geven, terwijl men toch elanders traditie respecteert. Men moet niet te gauw denken dat men zo'n mentaliteit overal ter wereld zal ontmoeten. Men geeft de wens te kennen de dialoog op constructieve wijze voort te zetten. Men benadrukt opnieuw dat men alle mogelijke wegen moet verkennen om zulke dialogen te kunnen aangaan, door samen te handelen, samen te studeren, samen te bidden. Op dat laatste terrein van samen bidden is het

wederzijds begrip nog het minst ontwikkeld, terwijl dat juist het voornaamste zou moeten zijn. Daarom heeft men er bij de gedachtewisseling de meeste tijd voor ingeruimd.

Deelname aan gebed en viering.

Onze opvatting over het mysterie van Gods Wezen moge verschillen maar wij (christenen en muzelmannen) aanbidden dezelfde ene God. Beiden erkennen wij de eisen die gesteld worden door de gebedsoefeningen (salât) en de eucharistie in onze respectievelijke tradities en ook de weldaden die zij ons schenken. Wij willen dan ook niet suggereren dat men er iets anders voor in de plaats moet stellen. Juist het bewustzijn van de centrale plaats van gebed en viering in ons leven, doet ons hopen dat een dialoog over godsdienst niet als uitzondering zal worden gezien en niet gereserveerd wordt voor ogenblikken van natuurrampen of feestvreugde, die ons eraan herinneren dat wij tenslotte broeders zijn. De bijzondere gelegenheden tot samen bidden en vieren zullen ons des te meer profijt opleveren, als men reeds gewend is om regelmatig uitdrukking te geven aan onze spijt over de verdeeldheid en aan ons verlangen naar eenheid in God.

De gelegenheid om ooggetuige te kunnen zijn bij een viering van andersdenkenden is soms een ontroerende en stichtende ervaring. Er zijn christenen die toegeven dat zij zich bevoorrecht achtten de salât in onze moskeeën te hebben mogen bijwonen en dat zij ons dankbaar waren de salât te hebben gevierd in de door hen beschikbaar gestelde gebouwen. De muzelmannen op hun beurt herinnerden aan de gastvrijheid die de Profeet Muhammad heeft geboden aan de christenen van Najrân: hij stelde hun voor de moskee van Medina te gebruiken voor hun gebedsdiensten. Men voelde wel aan dat ook de muzelmannen een uitnodiging met vreugde zouden aannemen, maar dat ze dat nooit als een strikt recht zouden beschouwen. Zij zouden zich beledigd voelen als de christenen hen niet hielpen aan geschikte plaatsruimten voor hun gebed en onderricht.

Het privé-gebed (du'â) van de muzelman (dus buiten de salaât) is een psychologische oefening van het individu. Maar het zou heel veel er bij winnen als het verricht werd samen met het gebed van andere muzelmannen of christenen.

De woorden van het muzelmanse gebed zijn voor een christen heel goed te begrijpen en te aanvaarden. En zo kan ook een muzelman heel goed, inwendig en uitwendig, 'Amîn' zeggen op het gebed van een christen. Er was een muzelman die zei: "Wij moeten gretig elke gelegenheid aangrijpen om ons één en eensgezind te voelen zoveel dat maar mogelijk is." Het is best mogelijk dat men daar veel gevoeliger voor is wanneer men samen luistert naar God in gebed en viering.

De weg die wij hebben te gaan.

Er bestaat een sterke behoefte om dit soort uitwisselingen voort zetten en de maatschappij er meer bewust van te maken hoe waardevol raakvlakken tussen muzelmannen en christenen nu reeds zijn. Gods overtreffende grootheid, het voortdurend aanbod van de openbaring om ons tot gids te dienen, de verwachting van een hiernamaals, de definitie van goed en kwaad en van waarheid en leugen, het sacraal karakter van het familieleven en van heel het leven, dat zijn raakvlakken die wij intact moeten houden en tot bloei brengen in een wereld die steeds meer ongelovig wordt.

Men kan niet alsmaar voorzichtig en vrijblijvend blijven aftasten. Als men in alle eerlijkheid wil kunnen blijven aanklagen en veroordelen vraagt dat onze totale inzet, intellectueel, politiek en sociaal. Waar men zich ook maar gemeenschappelijk (muzelmannen en christenen) kan inzetten, moet dat worden aangemoedigd.

De christenen kunnen de Zaligsprekingen van Jezus Christus beschouwen als een bijzondere roeping tot sociale actie. De muzelmannen zullen zich bij de bevordering van sociale gerechtigheid meer in het bijzonder laten leiden door hun verantwoordelijkheid tegenover God.

Men moet de ander nooit behandelen alsof hij slechts een vertegenwoordiger is van een andere traditie, eens en voor goed getypeerd en geclassificeerd en moet elkaar proberen te begrijpen en respecteren als persoon. De rassenkwestie is daarvoor al een heel vruchtbaar terrein. Muzelman en christen moeten als één man protest aantekenen tegen elke vorm van discriminatie. Soms zal het nodig of nuttig zijn zich aan te sluiten bij de tot dat doel opgerichte organisaties of groeperingen, vooral die zich bezig houden met het immigrantenprobleem. Overal waar men godsdienstige vooroordelen ontmoet, dient men die te bestrijden bij ons en bij anderen.

Laten wij hopen dat onze uitwisseling van gedachten en gevoelens in broederlijke eensgezindheid, blijvende vruchten moge voortbrengen. Wij voorzien tot onze vreugde talrijke mogelijkheden om nieuwe contacten op te nemen, om deze dialoogprincipes door te zetten in ons verantwoordelijk beroep dat wij uitoefenen, om samen te blijven bidden en werken voor een diepgaande verzoening tussen muzelmannen en christenen, ten dienste van God en de medemens en in voortdurende dialoog met god en elkaar.